

REPORTAGE Geschiedenisbron van de stad lijkt onuitputtelijk

Alsof Latijnse les in Edam gisteren nog werd gegeven

Je zou denken dat zo zoetjesaan de meeste geschiedenisverhalen van de 665 jaar oude stad Edam wel verteld zijn. Toch lijkt de bron onuitputtelijk. Dit jaar bijvoorbeeld zullen de librije en de Latijnse school in de Grote Kerk in oude luister worden hersteld.

Hans Swierstra
h.swierstra@mediahuis.nl

Edam ■ In het Zuiderportaal van de Grote Kerk slingert een smalle wenteltrap omhoog. De klim naar boven zit vol uitdagingen, maar wie behoedzaam stapt en daarbij stevig het touw vasthoudt bereikt een stukje Edamse historie. Iets dat er altijd al was en eigenlijk alleen nog maar - zoals Robert Lammers het noemt - 'afgestoft diende te worden'. De kwieke Edammer, die in februari 73 jaar wordt, heeft de ja-loersmakende taak op zich genomen om de vier eeuwen oude librije en Latijnse school vanaf juni aan het publiek te kunnen tonen.

Select

Het woord 'librije' zal door velen alereerst geassocieerd worden met een sterrenrestaurant in Zwolle. Dat heeft zijn naam ongetwijfeld ook ontleend aan een bibliotheek van een kerk of klooster. Maar waar vind je nog een echte librije? Bijna nergens meer in Nederland, want Edam bevindt zich met Enkhuizen en Zutphen in een select gezelschap. „Een librije is niets anders dan een verzameling boeken die geestelijken konden inzien”, vertelt Lammers. „Dat zijn in de eerste plaats uiteraard theologische boeken, maar ook biologische en juridische boekwerken. Op deze plek bevonden zich in totaal 560 boeken.” In 1572 waren dat er ineens een stuk minder. „In de jaren daarvoor begon het te knetteren vanwege de Reformatie. De protestanten namen

de katholieke kerken over en dat zagen ze hier ook aankomen. Vierhonderd boeken zijn in veiligheid gebracht, waarschijnlijk ergens in Edam. Op een goed moment zijn ze later bij de Universiteit van Leiden terechtgekomen. Er zijn er nu nog 158 over en als je meerekent mis je er dus twee. Die zijn in de negentiende eeuw geschonken aan Herman Friedrich Kohlbrugge. Hij was namelijk degene die de librije herontdekte en hij ontving daarvoor de boeken als dank. In zijn studententijd in Amsterdam bezocht Kohlbrugge regelmatig zijn grootmoeder in Edam. Hij studeerde onder de bomen bij de kerk en liep wel eens naar binnen. Achter een deur waarvan niemand wist wat daarachter zat ontdekte hij de librije. Overigens bevinden de boeken zich sinds 1935 allemaal in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Het zijn kwetsbare boeken die onder de juiste klimatologische omstandigheden bewaard moeten worden. Ze zullen ook niet naar Edam komen, omdat we dat hier niet kunnen nabootsen. Maar alles is wel digitaal toegankelijk gemaakt.”

Schoolbanken

Terwijl alleen de ruimte waar de librije zich bevond nu nog zichtbaar is in de Grote Kerk en de boeken dus niet meer, spreken de 'sporen' die de Latijnse school heeft achtergelaten veel meer tot de verbeelding. Het 'lokaal' is er nog altijd, inclusief de schoolbanken waar de leerlingen - allemaal jongens - drie eeuwen lang werden onderricht in Latijn. Je voelt als het ware aan den lijve hoe de rector gisteren nog les heeft gegeven

Eeuwenoud instituut

De permanente tentoonstelling van dit eeuwenoude instituut wordt gemaakt door een samenwerkingsverband van de Stichting Kerkelijke Monumenten Edam, de Stichting Edams Museum en de Vereniging Oud Edam. De start is in het weekeinde van 25 en 26 juni en daarmee wordt 'meegelift' op de herdenking van de 'geboorte van Nederland' in 1572. Destijds schaarde onder meer Edam zich achter stadhouder Willem van Oranje en kwam een eind aan de Spaanse overheersing.

aan de scholieren. Na de opleiding konden de leerlingen, doorgaans van aanzienlijke afkomst, met een studiebeurs terecht aan de Universiteit van Leuven.

Historische afbeeldingen van de lessen zijn (nog) niet gevonden. Wel is bekend dat Jan Jeroensz uit Middelie een van de scholieren is geweest. „Hij was een boerenjongen, maar wel uit een gegoede familie”, aldus Lammers. „Zijn ouders bezaten landerijen. Overigens kreeg de Latijnse school het nog lastig. Na de Reformatie bleef hij overtuigd katholiek, wat hem veel vijanden opleverde. Zo kreeg hij het aan de stok met Diederik van Sonoy, die gouverneur rond Alkmaar was en een

schrikbewind tegen de katholieken voerde. Overigens is Jan Jeroensz uiteindelijk ook in Leuven gaan studeren en vestigde hij zich later in Hoorn als advocaat.”

Lectrijnen

In het klaslokaal bevinden zich tussen de schoolbanken zich schuine planken waarop tijdens de lessen de boeken konden worden gelegd. Maar bovenaan zitten ijzeren stangen. „Dat zijn lectrijnen”, verklaart Lammers. „Aan die stangen waren kettingen bevestigd en daaraan zaten de boeken vast zodat ze niet konden worden meegenomen. In die tijd was er ook de 'boekvloed': in het boek werd bedreigd met een

Robert Lammers vertelt vol vuur over de Latijnse school.

straf of vloek bij diefstal of het te laat terugbrengen daarvan.”

Duivel

Als we aan het einde van het gesprek de kerk verlaten zal Lammers krasen aanwijzen in het gesteente naast de ingang van het Zuiderportaal. „De herkomst is nooit duidelijk geworden. Een van de lezingen is dat leerlingen van de Latijnse school aan deze muur hun griffels slepen. Een andere theorie is dat inwoners van Edam het tot poeder schraapten en dat op wonden smeerden. Iets dat afkomstig was van een gewijd gebouw moest namelijk wel helpen tegen bijvoorbeeld de pest, dachten ze. Een derde opvatting is dat de af-

druk afkomstig is van de duivel”, zegt Lammers lachend. „Die eerste optie lijkt de meest waarschijnlijke, omdat er in Hoorn soortgelijke krasen zijn gevonden in een poortje van een gebouw waarin eveneens ooit een Latijnse school was bevestigd.”

Regentenkamer

Het klaslokaal is dus eigenlijk al min of meer klaar voor de ontvangst van bezoekers, maar aan de regentenkamer links moet nog wel wat gebeuren. Lammers: „Dat is de ruimte waar het schoolbestuur zitting had, maar het zal ook gebruikt zijn door geestelijken die een rustig plekje zochten. Hier moet nog wel iets gebeuren, want deze kamer zal

vooral worden ingericht met tentoonstellingsmateriaal.”

Sophiabijbel

Het in juni te openen minimuseum is in elk geval al in het bezit van twee recente giften. In het oog springend is een enorm dik boekwerk. „Dit is de Sophiabijbel”, verduidelijkt Lammers, terwijl hij het boekwerk opent. „Kijk, het is wel vijftien centimeter dik en er staan prachtige gravures in. Koningin Sophia, de toenmalige echtgenote van koning Willem III had zelf het origineel, goud op snee met een wapen van de Oranjerfamilie. Het is als pronkstuk aan haar opgedragen. In 1855 zijn er in totaal 2500 exemplaren van ge-

maakt en in Edam waren er destijds ook 33 intekenaren. Dit exemplaar is afkomstig uit de nalatenschap van de Edamse familie Bak.”

Het andere kortgeleden verworven object voor de librije en de Latijnse school is eveneens een bijbel: een Dordtse Statenbijbel uit 1736, geschonken door Frouwkje Zwanenburg.

Er is nog wat werk te verzetten, maar vanaf 26 juni zijn de librije en de Latijnse school daadwerkelijk te bezichtigen. Een datum die overigens niet zomaar gekozen is, want op die dag precies 450 jaar geleden schaarde de stad Edam zich achter de prins van Oranje en werd de 'geboorte van Nederland' ingeluid.

FOTO MARCEL MOLLE

Het lokaal van de Latijnse school.

FOTO MARCEL MOLLE

De regentenkamer.

FOTO MARCEL MOLLE

Het Zuiderportaal van de Grote Kerk.

FOTO MARCEL MOLLE

De Latijnse school hoeft alleen maar te worden 'afgestoft'

FOTO MARCEL MOLLE

Een link naar 1572. Direct onder de balk vanaf links de wapens van de steden Hoorn, Enkhuizen, Edam en Monnickendam.

FOTO MARCEL MOLLE

„Die krassen bij de ingang zouden afkomstig kunnen zijn van leerlingen die aan deze muur hun griffels slepen

Jan Jeroensz uit Middelie bleef na de Reformatie overtuigd katholiek, wat hem veel vijanden opleverde